

Οι εκδρομές στο Δημοτικό Σχολείο. Ψυχοπαιδαγωγικές διαστάσεις και μορφωτικό αποτέλεσμα

Δρούγκας Γ. Αναστάσιος, Επίτιμος Σχολικός Σύμβουλος Β/θμιας Εκπαίδευσης

1. Αντί Προλόγου

Μαθητικές εκδρομές: Ένας σχολικός θεσμός υπό αμφισβήτηση.
Προβλήματα και προοπτικές.

Το πρόβλημα των μαθητικών εκδρομών, ιδιαίτερα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Δ. Ε.) έχει ανακύψει εδώ κι αρκετά χρόνια και είναι υπαρκτό στους εκπαιδευτικούς, στις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, στην ελληνική κοινωνία και στους κοινωνικούς φορείς που εμπλέκονται θεσμικά με την εκπαίδευση. Είναι μάλιστα κοινός τόπος η διαπίστωση ότι τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει, ανοιχτά πλέον, να γίνεται γι' αυτές λόγος για “αμφιλεγόμενα αποτελέσματα” και να διατυπώνονται με επιπολαιότητα προτάσεις για κατάργησή τους, ή τουλάχιστο, κατάργηση των πολυήμερων εκδρομών. Σαφέστατα όμως πρόκειται για ασύγγνωστη υπερβολή.

Στη Δ.Ε., η αμφισβήτησή τους από ένα μεγάλο μέρος του διδακτικού προσωπικού μορφοποιείται όχι μόνο με την οξεία και αμείλικτη κριτική που ασκεί, αλλά και με την α προθυμία ή άρνηση συμμετοχής σ' αυτές. Από κοντά ακολουθεί και η αρνητική στάση ενός, όχι ευκαταφρόνητου, μέρους της ελληνικής οικογένειας, μπροστά στους ενδεχόμενους κινδύνους που εγκυμονεί για τα παιδιά η πραγματοποίησή τους.

Το πρόβλημα αυτό αναφύεται και αναζωπυρώνεται με αυξανόμενη ένταση κάθε φορά που εκδηλώνονται ακραίες μορφές και καταστάσεις, με αφορμή ένα δυστύχημα και άλλες ανεπιθύμητες ενέργειες. Κυρίως από νεανικές απεισκευσίες ή ολιγωρίες των συνοδών εκπαιδευτικών στην επαρκή επιτήρηση και απροσεξίες των οδηγών, σε συνδυασμό με απρόβλεπτες ατυχίες και αναπάντεχες συγκυρίες.

2. Εισαγωγή

2.1. Σχολικές εκδρομές. Ένας άριστος θεσμός της σχολικής ζωής.

Ανεξάρτητα, όμως, από τους λόγους που επικαλούνται οι επικριτές και αρνητές τους, «που φθάνουν να εισηγούνται ακόμα και τον εξοβελισμό τους από το σχολικό πρόγραμμα, οι μαθητικές εκδρομές είναι ένας άριστος καθόλα θεσμός της σχολικής ζωής. Και μάλιστα με αξιοπρόσεκτα κι ευεργετικά αποτελέσματα για όλες τουλάχιστο τις βαθμίδες της γενικής εκπαίδευσης, αρκεί να πραγματοποιούνται έπειτα από ικανοποιητική προετοιμασία και συστηματική οργάνωση».(Δρούγκας 2006). Άλλωστε, η διεθνής αναγνώριση της ωφελιμότητάς τους από παιδαγωγούς, κοινωνιολόγους και πλήθος άλλων επιστημόνων αποτελεί ασφαλή εγγύηση για τη διατήρηση και την αποδοχή τους.

Όσον αφορά όμως το θέμα της εισήγησής μας για τις εκδρομές στο Δημοτικό Σχολείο και τα συναφή προβλήματά τους, τα πράγματα εξελίσσονται πολύ διαφορετικά. Εδώ δεν εμφανίζονται οι γνωστές εκδηλώσεις παιδαριωδίας, όπως στη Δ. Ε., εξαιτίας των συνεπειών από απρόβλεπτες κρίσεις της εφηβείας, ούτε από απόπειρες κοινωνικής χειραφέτησης. Οι τελευταίες μορφοποιούνται σε εκδηλώσεις παθογένειας κι άλλων ποικιλώνυμων διαφοροποιήσεων που ενθαρρύνονται από τη δυναμική της ομάδας που κυριαρχεί στην ηλικία αυτή.

Άρα επικρατεί ένα θετικό κλίμα για τη συνέχιση της πραγματοποίησής τους.

2.2. Νέες εποχές-νέα προβλήματα.

Το θέμα των κοινωνικών και ψυχοπαιδαγωγικών προβλημάτων της σχολικής εκδρομής θα είχε ίσως μικρότερη σημασία, αν το αναλύαμε μερικά χρόνια νωρίτερα. Τότε που ο «εκπαιδευτικός

χρόνος» πράγματι δεν επιβάρυνε ασφυκτικά το μαθητή. Τα αξέχαστα εκείνα χρόνια που τα παιδιά μπορούσαν να παίζουν ξέγνοιαστα στις “αλάνες”, να χάνονται στην ομορφιά της φύσης, να ζουν ανέμελα την παιδική τους ηλικία και που, ενήλικες πια, μπορούν να αναπολούν και να νοσταλγούν την τρυφερή και αξέχαστη εκείνη εποχή.

Σήμερα, όμως, επιβάλλεται δυστυχώς στα παιδιά μια καθημερινότητα συστήματος, οργάνωσης, αυτοματισμού και ταχύτητας. Δυστυχώς, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που αυτοί οι ρυθμοί, μη συνειδητά έστω, επηρεάζουν τα παιδιά τόσο κατά την επαφή τους με το γνωστικό αντικείμενο, όσο και με τους ανθρώπους που τα περιβάλλουν: την οικογένεια, τους δασκάλους και τους συμμαθητές τους. Η επιρροή αυτών των απρόσμενων ταχυτήτων κι απαιτήσεων αντανακλάται τόσο σε δυσπροσαρμοστικές συμπεριφορές που αναπτύσσουν οι μαθητές, όσο και σε παιδικές ψυχοπαθολογικές καταστάσεις, με απρόβλεπτες γι αυτούς συνέπειες. Κάτω απ αυτές τις προϋποθέσεις και τα αρνητικά δεδομένα, επιβάλλεται όχι μόνο η συνέχιση των εκδρομών, αλλά ταυτόχρονα και η βελτίωση των όρων που πραγματοποιούνται.

2.3. Τι μπορεί και τι πρέπει να γίνει.

Στην εισήγησή μας θα αναλύσουμε τους σκοπούς και τους στόχους, τις διαστάσεις και τις φάσεις της προετοιμασίας, τις ωφέλειες που προκαλούν την αξιολόγηση και τις δημιουργικές εργασίες που ακολουθούν, καθώς και όλες τις παράπλευρες δραστηριότητές τους. Στις προσπάθειές μας αυτές, όπως είναι ευνόητο, θα στηριχτούμε στις αρχές της ψυχοπαιδαγωγικής και στα πορίσματα των επιστημών της αγωγής, καθώς και στις ελληνικές και διεθνείς εμπειρίες από ανάλογες σχολικές πρακτικές. Και ακόμα σε θέματα ετοιμότητας και ειδικών απαιτήσεων για αποτροπή δυσάρεστων εξελίξεων. Έτσι θα ενισχύσουμε θεωρητικά και πρακτικά το θεσμό της εκδρομής με στόχο τη μετεξέλιξή του σε πιο συγκροτημένη, υπεύθυνη, συχνή και καλά οργανωμένη σχολική διαδικασία.

3. Προσδιορισμός των όρων μαθητική εκδρομή και μορφωτική εκδρομή

3.1 Εννοιολογικά ο όρος μαθητική εκδρομή είναι το σύντομο ταξίδι ή η μικρής διάρκειας απομάκρυνση του μαθητή από το σχολείο του για εκπαιδευτικούς λόγους συνήθως, καθώς και λόγους αναψυχής.

3.2 Ο όρος μορφωτική εκδρομή είναι η σύντομη μετάβαση μαθητών σε ένα μέρος για λόγους μορφωτικούς, επιστημονικούς.

Μετά την αποσαφήνιση αυτή, στη διαφοροποίηση δηλαδή της εννοίας τους, δεν πρέπει στο εξής να συγχέονται οι δύο αυτές μορφές εκδρομών μεταξύ τους.

- Οι μαθητικές εκδρομές περιλαμβάνουν τις συνήθεις σχολικές εκδρομές και τους σχολικούς περιπάτους κι αποβλέπουν στη γενική βίωση της φύσης, την αναψυχή, τον εθισμό στην πορεία κι άλλες ευεργετικές συνέπειες, ενώ
- οι μορφωτικές εκδρομές έχουν ως σκοπό να ευνοήσουν και να βοηθήσουν την εισαγωγή των μαθητών στις λεπτομέρειες, τις σχέσεις και στη νομοτέλεια είτε μιας φυσικής περιοχής, που ανήκει και υπηρετείται επιστημονικά από τη Γεωγραφία, τη Βιολογία, την Περιβαλλοντολογία κ.ά., είτε μιας πολιτιστικής περιοχής, που ανήκει και υπηρετείται επιστημονικά από την Ιστορία, τη Λαογραφία, την Κοινωνιολογία, την Αρχαιολογία κ.ά. (Perlick, 1967)

4. Σκοποί και στόχοι των μαθητικών εκδρομών

4.1. Σκοποί: σκοποί των μαθητικών και μορφωτικών εκδρομών, στη βάση ενός προδιαγεγραμμένου σχεδίου, είναι όπως είδαμε αδρομερώς, η συστηματική επίσκεψη από τους

μαθητές του Δ.Σ. μιας τοποθεσίας, στην ευρύτερη έννοιά της, προκειμένου να επιτευχθούν ένα ή περισσότερα μορφωτικά αποτελέσματα, βίωση της φύσης και αναψυχή. Κυρίως οι σκοποί μπορεί να είναι:

4.1.1. Επιστημονικοί: αυτοί επιδιώκουν να εθίσουν “εξ απαλών ονύχων” τους μαθητές του Δ.Σ., με απλές μορφές και αργότερα με πολύ πιο σύνθετες, στην επιστημονική σκέψη και πράξη, χρησιμοποιώντας τα διάφορα στάδια που απαιτούνται για την κάθε ηλικία. Αρχίζοντας από την απλή παρατήρηση και μέσα από το Λόγο να εκφράζουν ό,τι αισθάνονται. Αβίαστα, χωρίς φόβο και αναστολές, χωρίς τον κίνδυνο να απορριφθεί από το δάσκαλο ή τους συμμαθητές το αντικείμενο των παρατηρήσεών τους. Συναφώς θα εκφράζουν και τα συναισθήματα από τα οποία διακατέχονται για τον πλούτο των προσλαμβανουσών παραστάσεων που υπέπεσαν στην αντίληψή τους. Αργότερα θα ενεργοποιήσουν τη διαδικασία της κατηγοριοποίησης, της ταξινόμησης, της έκφρασης των υποθετικών και άλλων κρίσεων, της σύγκρισης, της αποδοχής και της απόρριψης. Με τις διαδικασίες αυτές που απομονώσαμε μέσα από το όλο πλήθος που ανακύπτουν από όμοιες πνευματικές ενέργειες, τονώνουμε την επιστημονική συγκρότηση των μικρών μαθητών, στο μέτρο των δυνατοτήτων τους και των άλλων επιλογών τους.

4.1.2. Μορφωτικοί: αυτοί επιδιώκουν συστηματικά την απόκτηση πνευματικής γνώσης, την αποσαφήνιση βασικών εννοιών, την εισαγωγή κι εμπέδωση ιστορικών γνώσεων και γεγονότων, που σχετίζονται με ιστορικούς και αρχαιολογικούς τόπους και μουσεία πάσης φύσεως. Ακόμα την εξοικείωση και γνωριμία με οικονομικά, τεχνικά, πολιτιστικά και άλλα μεγέθη, τόπους στους οποίους αναπτύχθηκαν παλαιότερα ή πρόσφατα οικονομικές δραστηριότητες και τεχνικά έργα.

4.1.3. Ψυχο-κοινωνικοί: αυτοί επιδιώκουν την κοινωνικότητα και την κοινωνικοποίηση των μαθητών με την καλλιέργεια συναδερφικού πνεύματος, τη σύσφιγξη σχέσεων της μαθητικής κοινότητας μέσα στην τάξη ή στο σχολείο, τη σφυρηλάτηση ακατάλυτων φιλικών δεσμών και κλίματος ηρεμίας και το σεβασμό στην κάθε είδους ετερότητα (φυλετική, θρησκευτική, πολιτική, πολιτισμική, κοινωνική, έμφυλη κ.ά.), που πλεονάζουν σήμερα στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες, μεταξύ των οποίων και η χώρα μας.

4.1.4. Φυσιολατρικοί-Περιβαλλοντικοί: είναι αυτοί που επιδιώκουν τη γενική βίωση της φύσεως μέσα από τη φύση, την κατάκτηση υγιεινών συνθηκών με πεζοπορίες, καθαρή αναπνοή και απόλαυση της φύσεως (δέντρα, φυτά, δάση, νερά, φυσικό ανάγλυφο, γλωρίδα, πανίδα, εθνικούς δρυμούς, βιότοπους και γενικά τα στοιχεία του περιβάλλοντος), ώστε να διαμορφωθεί περιβαλλοντική συνείδηση από τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματα που θα προσφέρονται αντίστοιχα ως παραδείγματα μίμησης ή αποφυγής.

4.1.5. Ψυχαγωγικοί: είναι αυτοί που επιδιώκουν την άσκηση σώματος, πνεύματος και ψυχής τη συμμετοχή σε ποικιλία παιχνιδιών, ωφέλιμες ασκήσεις, τραγούδια, χορούς, παντομίμες, σάτιρες, ανέκδοτα και κάθε άλλης λογής ψυχαγωγικά εφευρήματα για την τέρψη των μαθητών.

4.1.6. Δημιουργικοί: αυτοί επιδιώκουν την επιτέλεση δημιουργικών και καλλιτεχνικών εργασιών, όπως την ιχνογράφηση, τη ζωγραφική, την απεικόνιση θεμάτων από την επίσκεψη της φύσης, τη φωτογράφιση επίκαιρων κι ευχάριστων στιγμιότυπων, τον εθισμό για κατάρτιση ποικιλώνυμων συλλογών από έντομα, λουλούδια, φύλλα, μικρούς λίθους και ορυκτά.

4.2. Στόχοι: η συστηματική προετοιμασία και επιδίωξη για την επίτευξη ειδικών απαιτήσεων και αποτελεσμάτων που θέτουν δάσκαλοι και μαθητές ως ελάχιστη προϋπόθεση επιτυχίας των εκδρομών και που, ως εκ των πραγμάτων, η επιλογή τους συνδέεται στενά και σταθερά με τη συγκεκριμένη, κάθε φορά, εκδρομή και τους σκοπούς που επιδιώκει (Δρούγκας, 2006).

5. Ειδικές απαιτήσεις

5.1 Καλλιέργεια εκδρομικής αγωγής: η εκδρομική αγωγή παραπέμπει, ίσως, στο πρώτο άκουσμά της, συνειρμικά, σε κανόνες, περιορισμούς και απαγορεύσεις που, κάτω από το πρίσμα των εκτιμήσεων και των μεμψιμοιριών των μαθητών, υπάρχουν για να δυσκολεύουν τις ευκαιρίες

που τους δίνονται για διασκέδαση, ξεγνοιασιά, αυθορμητισμό και άλλες εκδηλώσεις με σκοπό να δεσμεύσουν την ελευθερία τους. Ωστόσο, μία καλύτερη και πιο ψύχραιμη προσέγγιση της εκδρομικής αγωγής μάς δίνει τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε τις ψυχοπαιδαγωγικές διαστάσεις που έχει, τις βραχυπρόθεσμες και κυρίως τις μακροπρόθεσμες ωφέλειες που προσφέρει, καθώς και την αίσθηση πως η ίδια η εκδρομή δε θα είχε κανένα νόημα χωρίς αυτή την αγωγή.

5.1.1. Ασφάλεια μαθητών: φυσικά, η ασφάλεια των μαθητών και η αρτιμελείά τους προέχουν και αυτός είναι, και πρέπει να είναι, ο πρώτος και κύριος στόχος των ειδικών απαιτήσεων της εκδρομικής αγωγής. Στους περιορισμούς και τις απαιτήσεις που σχετίζονται με την ασφάλεια εμπλέκονται όλοι: οι μαθητές, οι συνοδοί εκπαιδευτικοί, οι γονείς που προετοιμάζουν συμβουλευτικά τα παιδιά τους για την εκδρομή, οι οδηγοί των λεωφορείων και οι ξεναγοί, εφόσον υπάρχουν. Η σημασία της ασφάλειας δεν τελειώνει με την επιστροφή των μαθητών στο σπίτι και την καθημερινότητα. Πέρα απ' τα' άλλα οι μαθητές σε όλη τη διάρκειά της έχουν πάρει ένα σημαντικό μάθημα, καθώς έχουν αντιληφθεί την αξία της ακεραιότητάς τους και συναισθανθεί ότι χωρίς αυτή δεν μπορούν να απολαύσουν τίποτα μήτε και να ωφεληθούν.

Οι προτροπές και απαιτήσεις των δασκάλων για να λειτουργήσουν σωστά οι μαθητές και οι άλλοι παράγοντες κατά τη διάρκεια της εκδρομής, ενδέχεται να βαραίνουν ασφυκτικά, κάπως το μικρό μαθητή, αλλά αυτό δε σημαίνει πως δεν τις επεξεργάζεται γνωστικά και κυρίως λογικά, για να καταλήξει αργά ή γρήγορα στο συμπέρασμα ότι οι περιορισμοί τελικά υπάρχουν για να προστατεύουν. Η διαδικασία αυτή απαιτεί χρονικά μεγάλη προοπτική και είναι μάλλον εξαιρετικά χρονοβόρα για το παιδί, αλλά δεν απέχει χρονικά η στιγμή, που αποκτώντας ξεκάθαρη αντίληψη για την αναγκαιότητά της επιλέγει με πλήρη συνείδηση να υπακούει πλέον στους κανόνες αυτούς.

5.1.2. Σεβασμός επισκεπτόμενων χώρων: παράλληλα, οι μαθητές μαθαίνουν μέσω της εκδρομικής αγωγής να σέβονται τους χώρους που επισκέπτονται. Οι εκδρομές σε φυσικούς και άλλους επισκέψιμους χώρους, για παράδειγμα, διδάσκουν στο παιδί τη σωστή στάση απέναντι στο περιβάλλον και τα στοιχεία του. Οι δε συμπεριφορές που μαθαίνει να υιοθετεί υπό την καθοδήγηση των δασκάλων, μετατρέπονται γνωστικά, με τη σκέψη και τη λογική, σε αγαθές έξεις που αργότερα φέρει μόνιμα στη ζωή του. Με αυτό τον τρόπο, αποκτά μεταξύ άλλων περιβαλλοντική συνείδηση, αντιλαμβάνεται τον αμφίδρομο χαρακτήρα της σχέσης του ανθρώπου με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και προωθεί με απλές και καθημερινές κινήσεις την προστασία της φύσης της οποίας αποτελεί μέρος και από την οποία εξαρτάται.

5.1.3. Απόπειρα προσομοίωσης των κανόνων της κοινωνίας: συγχρόνως, η εκδρομική αγωγή αποτελεί μία απόπειρα προσομοίωσης των κανόνων της κοινωνίας. Συγκεκριμένα, το παιδί μαθαίνει να εμπλέκεται στο σύστημα κανόνων και να υπακούει σε αυτό, ενώ προετοιμάζεται κοινωνικά για την είσοδό του στον κόσμο των ενηλίκων. Σέβεται τους περιορισμούς, αντιλαμβάνεται αργά αλλά σταθερά την αξία τους, αρχίζει συνειδητά να τους αποδέχεται και να τους εμπεδώνει και να νιώθει ελεύθερο μέσα στο πλαίσιο που αυτοί χαράσσουν κι οριοθετούν στη βάση κοινωνικών κι άλλων κανόνων και των εμπειριών που έχουν αποκτήσει. Έτσι, θα μπορέσει να περάσει ομαλά στην κοινωνία και να προσαρμοστεί στις δικές της οδηγίες, αφού θα έχει μάθει να συμπεριφέρεται με γνώμονα όχι μόνο τα δικαιώματά του, αλλά και τις υποχρεώσεις του.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα παιδιά μαθαίνουν επίσης και τα όρια στην πράξη και στην έκφραση, αφού τους ζητείται να επιδείξουν μία ώριμη, σύμφωνη με τα δεδομένα τους συμπεριφορά. Τα όρια στα οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως είναι αυτά που τελικά ορίζουν τη σωστή διαπαιδαγώγηση, χωρίς όμως να στερούν την πρωτοβουλία και την αυτονομία του παιδιού. Αντίθετα, προωθούν την ελευθερία του και παράλληλα τη χαλιναγωγούν, όταν χρειάζεται, χωρίς να γίνεται αυτό με τρόπο καταπιεστικό. Έτσι, τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη διαφορά μεταξύ ελευθερίας και αναρχίας, διδάσκονται το σεβασμό για τα όρια που τηρούν, με αποτέλεσμα να είναι πιο συνειδητοποιημένα αργότερα απέναντι στα όρια ατόμων με τα οποία τελούν σε ευεργετική αλληλεπίδραση.

5.1.4. Κατάκτηση Μουσειακής αγωγής: επίσης, μέσα στη βίωση των σχολικών εκδρομών, οι μαθητές μαθαίνουν να συμπεριφέρονται σωστά, όταν βρίσκονται σε χώρους με εκθέματα, όπως είναι τα μουσεία, αλλά και να προσεγγίζουν τη γνώση όπως πρέπει. Συγκεκριμένα, μαθαίνουν την αξία της ησυχίας και της διακριτικότητας, καθώς περιεργάζονται και μελετούν τα εκθέματα, την

προσοχή στις κινήσεις και τα όρια της επαφής τους με αυτά. Αντιλαμβάνονται πως το να περιεργάζονται τα αντικείμενα με προσοχή και όχι επιπόλαια και βιαστικά, είναι ένα είδος μάθησης και γνώσης που απομακρύνεται από τα άψυχα βιβλία και εμφανίζεται μπροστά τους σε όλο τους το μεγαλείο. Πέρα από τη σωστή συμπεριφορά που διευκολύνει τη περιήγησή τους στους χώρους αυτούς τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από τις διαδικασίες της σκέψης, σε όλες τις εκφάνσεις της, της κριτικής, της διαλεκτικής, της δημιουργικής και της αποδεικτικής-πειραματικής, πώς να ανακαλύπτουν ό,τι εκτίθεται στο χώρο. Δηλαδή, πώς να συνδυάζουν τη γνώση που έχουν κατακτήσει μέχρι τότε με αυτά που συναντούν, πώς να ενσωματώνουν τη νέα γνώση στην ήδη υπάρχουσα, πώς να συσχετίζουν τα εκθέματα μεταξύ τους πώς να οδηγούνται σωστά από τη μια αίθουσα στην άλλη, ανάλογα με την εποχή που αντιπροσωπεύει η κάθε μια. Με λίγα λόγια, μαθαίνουν πώς μπορούν να αξιοποιήσουν το γεγονός ότι βρίσκονται σε τέτοιο χώρο και να εκτιμούν τον πολιτισμό που το μεγαλείο του αναδύεται μέσα από τα εκθέματά του.

Στο σημείο αυτό θα επισημάνουμε την ανάγκη αναθεώρησης μερικών καθιερωμένων από το παρελθόν συνηθειών, όπως παραδείγματος χάριν της περιήγησης όλων των εκθεμάτων. Οι νέες αντιλήψεις της μουσειοπαιδαγωγικής απαιτούν την επιλογή μερικών μόνο εκθεμάτων που έχουν σχέση με τους σκοπούς και τους στόχους της συγκεκριμένης επίσκεψης. Αυτό βοηθά στην ευχερέστερη κατανόηση του επιζητούμενου μορφωτικού αποτελέσματος και την αποφυγή καταπόνησης των μαθητών, της σύγχυσης και του αποπροσανατολισμού. Η επιλογή των εκθεμάτων, προκειμένου περί μουσείων, και των συγκεκριμένων σταθμών στην περιήγηση μιας αρχαιολογικής περιοχής, ή ενός φυσικού τοπίου, ή ενός τεχνικού έργου κ.ά. είναι θέμα αρμοδιότητας του συλλόγου διδασκόντων και των αρμοδίων επιστημόνων (αρχαιολόγων, μουσειοπαιδαγωγών, υπευθύνων εργοστασίων εργοταξίων κ. ά.) σε συνδυασμό πάντα με την ηλικία των μαθητών.

Συμπερασματικά, η εκδρομική αγωγή αποδεικνύει ότι το σχολείο συνεχίζει να διδάσκει το παιδί ακόμη και έξω από τα σύνορα σχολικών αιθουσών και των άλλων των εγκαταστάσεών του. Η εκδρομή είναι μια ευκαιρία και για άλλου είδους διαπαιδαγώγηση και οι ωφέλειες που προσφέρει είναι εφόδια για μια ζωή. Πλανάται' όποιος βλέπει την εκδρομή ως μια απλή ευκαιρία αναψυχής, χωρίς να αντιλαμβάνεται ότι το εκπαιδευτικό έργο δεν περιορίζεται στην τάξη, χωρίς να συνειδητοποιεί ότι οι δάσκαλοι εργάζονται και κατά τη διάρκειά της. Βέβαια, σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι η εκδρομική αγωγή είναι σωστή όταν έχει προηγηθεί ο κατάλληλος προγραμματισμός και εφόσον οι εκπαιδευτικοί σεβόμενοι την αποστολή τους, αποτελούν σωστά πρότυπα για τους μαθητές. Άλλωστε, είναι γνωστό ότι η μίμηση είναι μία από τις πρώτες διαδικασίες μάθησης για τα παιδιά, αλλά ταυτόχρονα και άσκηση στο να επιτελούν υπεύθυνα τους ρόλους που έχουν αναλάβει.

6. Ψυχοπαιδαγωγικές διαστάσεις της εκδρομής

1.1. Λειτουργική διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού

1.2.

Υποστηρίζεται συχνά ότι το σχολείο αρκείται στο να φιλοξενεί μαθητές- στρατιώτες, χωρίς να προωθεί τον ατομικό χαρακτήρα του παιδιού, χωρίς να νοιάζεται για το τι είναι ω προς την ουσία του ένας μαθητής, πέρα από ένας νους που φορτώνεται πιεστικά με γνώση. Κάτι που προσφυώς είχαν επισημάνει και στηλιτεύσει δύο διάσημοι διανοητές, ο βραζιλιάνος παιδαγωγός Πάουλο Φρέιρε που μίλησε απαξιωτικά για “τραπεζική αντίληψη της γνώσης” (Φρέιρε, 1970) και ο γάλλος στοχαστής Μονταίν που στα δοκίμια περί αγωγής των παιδιών δήλωνε απερίφραστα ότι προτιμούσε ένα καλογεμισμένο παρά ένα παραγεμισμένο κεφάλι (Νάκας, 1981).

Όμως, οι σχολικές εκδρομές που οργανώνει το σχολείο αποτελούν ένα μόνο παράδειγμα που έρχεται να αναιρέσει τη μονοδιάστατη αυτή άποψη. Αυτό συμβαίνει επειδή το σχολείο με τη σχολική εκδρομή όχι μόνο επιτρέπει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, αλλά αποδεικνύει πως συμβάλλει αποφασιστικά στην αντικειμενική γνώση, ενδιαφέρεται για την ταυτότητα του μαθητή και προωθεί τις διαδικασίες της μορφοποίησής της. Συγκεκριμένα, μέσα από

την εκδρομή το παιδί απολαμβάνει την ελεύθερη δραστηριότητα (Μπαδογιαννάκης, 1994). Μπορεί να παίζει, να γελάσει, να αφηθεί στο δημιουργικό πλαίσιο της αλληλεπίδρασης με τους συμμαθητές του και να αρχίσει έτσι την πορεία του προς την αυτονομία, την αυτενέργεια και κατά συνέπεια την ανεξαρτησία και την ολοκλήρωσή του. (Μπαδογιαννάκης, 1994), (Ο κόσμος του παιδιού, 1985), (Χολτ, 1989).

Παράλληλα, όπως συμβαίνει με την ελεύθερη δραστηριότητα και πράξη, ο μικρός μαθητής μπορεί να εκφράζεται όπως επιθυμεί, δηλαδή να εξωτερικεύει τη σκέψη και τα συναισθήματά του μέσα από την αληθινή έκφραση και τη γλώσσα. Έτσι, ο αυθορμητισμός, που επιτρέπεται πάντα σε λογικά πλαίσια, κατά τη διάρκεια των σχολικών εκδρομών γίνεται “βίωμα παραγωγικό” για το παιδί (Μπαδογιαννάκης, 1994).

Θα ήταν σοβαρή παράλειψη να μην αναφερθούμε στο γεγονός ότι η αλληλεπίδραση του παιδιού με τους συμμαθητές του και η επαφή μαζί τους σε διαφορετικό επίπεδο, έξω από τη σχολική τάξη, του δίνει την ευκαιρία να βιώσει και να απολαύσει πρωτόγνωρες μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς. Να νιώσει τη χαρά της προσωπικής αξίας και της ανθρώπινης επικοινωνίας, που είναι απαλλαγμένες από το τυπικό και βαρύ ημερήσιο σχολικό πρόγραμμα. Με αυτό τον τρόπο, εξασκείται στις διαπροσωπικές σχέσεις, που τις βελτιώνει υπό το πρίσμα μιας ευχάριστης και ανώδυνης δραστηριότητας.

Συγχρόνως, η σχολική εκδρομή προσφέρει τη δυνατότητα στους μαθητές να έρθουν πιο κοντά ο ένας στον άλλο, έτσι ώστε οι μεταξύ τους δεσμοί να ισχυροποιούνται και να σφυρηλατούνται (Μπαδογιαννάκης, 1994). Το αποτέλεσμα αυτής της συναισθηματικής εγγύτητας έχει μεγάλη αξία και για τη σχολική ώρα, αφού μεταφέρεται στην τάξη και διευκολύνει τις διαδικασίες της μάθησης. Ο μαθητής δε νιώθει ότι έχει απορριφθεί, αλλά ότι συμμετέχει σε αυτές τις διαδικασίες ως μέρος ενός συνόλου, αφού σκέπτεται και ενεργεί ως μέλος μιας ομάδας που λειτουργεί με σύμπνοια υπευθυνότητα και συνεργασία, λόγω της οικειότητας και των φιλικών δεσμών μεταξύ των συμμαθητών του.

6.2. Κατάκτηση ψυχικής ισοροπίας

Στις επιδιώξεις του σχολείου περιλαμβάνεται και η κατάκτηση και εξασφάλιση της ψυχικής ισοροπίας των μαθητών. Αποτελεί άλλωστε αναγκαία προϋπόθεση για την υγιή και ομαλή εξέλιξή τους και είναι απαραίτητο να διαφυλάσσεται η ακεραιότητά της. Όπως γνωρίζουμε, για να εξελιχθεί σωστά η προσωπικότητα του μικρού μαθητή απαιτείται η παράλληλη καλλιέργεια της ψυχικής του ισοροπίας. Ο ευαίσθητος παιδικός ψυχισμός έχει γίνει αντικείμενο μελέτης πολλών επιστημόνων και έχει υποστηριχθεί η σημασία των εξωτερικών παραγόντων στη διατήρηση της εσωτερικής παιδικής αρμονίας.

Η σχολική εκδρομή προσφέρει έναν ακόμη λίθο στο οικοδόμημα της ψυχικής ισοροπίας του παιδιού για την ορθή καλλιέργεια της Γλώσσας (λόγος, διάλογος), την απόδοση της Σκέψης και τη δημιουργική Πράξη.

Η εκδρομή, δηλαδή, είναι ένα είδος διαλείμματος από την καθημερινή κόπωση του μαθητή που πρέπει για αρκετές ώρες της ημέρας να είναι συγκεντρωμένος και προσανατολισμένος στη γνώση. Έτσι, του δίνεται χρόνος για ξεκούραση, χαλάρωση και ανακούφιση από τους γρήγορους ρυθμούς της καθημερινότητάς του, που του καταπονούν το πνεύμα και δοκιμάζουν τις αντοχές του. Αυτό το πρόγραμμα μπορεί να οδηγήσει το μαθητή στην πλήξη και στη μελαγχολία (Μπαδογιαννάκης, 1994), λυγίζοντας τις άμυνές του απέναντι στις σχολικές απαιτήσεις. Επομένως, η σχολική εκδρομή αποτελεί διέξοδο για το παιδί. Του δίνεται η ευκαιρία να διασκεδάσει και να νιώσει ελεύθερο από την επιβολή (Χολτ, 1989) και τις αναγκαστικές υποχρεώσεις του σχολείου (Μπαδογιαννάκης, 1994). Είναι για το μαθητή ένα είδος εκτόνωσης που τελικά τον ανανεώνει και τον επαναφέρει αργότερα στη σχολική τάξη πνευματικά ακμαίο και ξεκούραστο. Παράλληλα, μέσα από την εκδρομή του έχει δοθεί η δυνατότητα να εξασκήσει τη Γλώσσα, να αφήσει ελεύθερη και να ξεκουράσει τη Σκέψη του και να ελέγξει τις πρωτοβουλίες του που κατευθύνουν την Πράξη εκτός σχολικών συνόρων για δημιουργικές ενέργειες.

Συνεπώς, η σχολική εκδρομή επαναπροσδιορίζει και διαφυλάττει την ψυχική ισοροπία του

παιδιού, που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της εξέλιξής του.

6.3. Ψυχοπαιδαγωγικές διαστάσεις και μορφωτικό αποτέλεσμα των εκδρομών

Από ψυχοπαιδαγωγική και εκπαιδευτική άποψη, τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η σχολική εκδρομή στο παιδί είναι δύσκολο να περιοριστούν σε λίγες σελίδες καθώς ο κατάλογός τους είναι μεγάλος και συνεχώς εμπλουτίζεται. Θα ήταν καλό, όμως, να αναφερθούμε σε λίγες από αυτές τις ωφέλειες της σχολικής εκδρομής, όχι μόνο λόγω του ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν, αλλά και γιατί ικανοποιούν πλήρως το τρίπτυχο «Γλώσσα, Σκέψη, Πράξη».

Η σχολική εκδρομή δίνει στο παιδί τη δυνατότητα να έρθει σε επαφή με νέες συνθήκες και παραστάσεις. Νέα ερεθίσματα προκαλούν το βλέμμα και τη σκέψη του, με αποτέλεσμα να του δίνονται νέα κίνητρα για μάθηση (Κίτσος, 1971). Η επιθυμία για μάθηση αποτελεί άλλωστε τη βάση της γνώσης και όλοι οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν πόσο δύσκολο είναι να κεντρίσει κανείς το ενδιαφέρον των παιδιών και να τους προσφέρει τα απαραίτητα κίνητρα που θα τα οδηγήσουν στη γνώση. Κι όμως, μέσα από τη σχολική εκδρομή και τις δραστηριότητες που αυτή περιλαμβάνει, τα ερεθίσματα και τα νέα κίνητρα αναβλύζουν και συναντώνται παντού.

Παράλληλα, η σκέψη των παιδιών ξεδιπλώνεται και μέσα από μία άλλη σημαντική ωφέλεια της σχολικής εκδρομής: την ανάπτυξη της παρατηρητικότητας ως διαδικασίας της σκέψης (Ο κόσμος του παιδιού, 1985). Καθετί καινούργιο για το παιδί γίνεται αντικείμενο παρατήρησης του όλου και των λεπτομερειών του. Είτε πρόκειται για μουσειακό έκθεμα, είτε για καλλιτεχνική ή αθλητική δραστηριότητα, το παιδί δίνει ελαστικότητα στη σκέψη του, εξασκώντας την παρατηρητικότητά του. Έτσι, μαθαίνει να βλέπει τον κόσμο γύρω του μέσα από διαφορετικές διαστάσεις.

6.3.1. Καλλιέργεια του ενδιαφέροντος: συγχρόνως, μέσω της σχολικής εκδρομής καλλιεργείται το ενδιαφέρον του μαθητή να γνωρίσει καινούργια πράγματα (Φράγκος, 1983), να ερευνήσει και να ανακαλύψει. Αυτή η «φλόγα» που ξεπηδά από μέσα του προέρχεται από τη βίωση έντονων συναισθημάτων, όπως η έκπληξη, ο θαυμασμός και η χαρά (Ο κόσμος του παιδιού, 1985), τα οποία εκφράζει με κύριο μέσο τη γλώσσα, σε όλες τις μορφές της: του διαλόγου, της ερώτησης, της απόκρισης και του συμπεράσματος. Όλος αυτός ο εσωτερικός πλούτος που έρχεται στην επιφάνεια και κινητοποιεί το μαθητή προς τη γνώση οφείλεται στην εκδρομή, που μεταθέτει τη σκέψη του σε ένα καινούργιο πλαίσιο. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να γευτεί πρωτόγνωρες εμπειρίες και να νιώσει την επιθυμία να ζήσει κι άλλες, γεγονός που καλλιεργεί την έμφυτη τάση του για έρευνα και την έφεση για περαιτέρω εξέλιξη.

6.3.2. Έλεγχος πάνω στη μάθηση: δεν πρέπει να λησμονούμε βέβαια, τη σημασία που ασκεί ο έλεγχος πάνω στη μάθηση (Χολτ, 1989). Όταν ο μαθητής μπορεί να χειριστεί τη μάθηση και να επιλέξει τη γνώση με βάση την προσωπική του επιθυμία, όχι μόνο αφομοιώνει στο μέγιστο βαθμό το αντικείμενο της μάθησης, αλλά νιώθει και ικανοποίηση. Το γεγονός ότι μέσω της σχολικής εκδρομής μπορεί να ασκήσει έλεγχο πάνω στη μάθηση του δίνει την ευκαιρία να καλλιεργήσει την ελευθερία σκέψης, της γλώσσας, της φαντασίας, καθώς και της δημιουργικής πρωτοβουλίας που εμπεριέχεται στην πράξη. Ο μαθητής είναι ελεύθερος να σταθεί περισσότερο ή λιγότερο μπροστά σε μουσειακά εκθέματα να επιλέξει την καλλιτεχνική δραστηριότητα που του ταιριάζει καλύτερα και να φιλτράρει τη γνώση που του δίνεται ανάλογα με το προσωπικό του ενδιαφέρον. Αυτή ακριβώς η επενέργεια στη μάθηση, αποτελεί αναμφισβήτητη για το μαθητή μία από τις κυριότερες ωφέλειες της σχολικής εκδρομής.

6.3.3. Επαφή με τη φύση: η σχολική εκδρομή είναι συνυφασμένη με τη φύση και όλοι λίγο-πολύ οδηγούμαστε συνειρμικά σε αυτή και μόνο με το άκουσμα της λέξης “εκδρομή”. Η φύση, λοιπόν, έχει πολλά να προσφέρει στο μικρό μαθητή, μέσα από την ευκαιρία της σχολικής εκδρομής. Το παιδί έρχεται σε επαφή με τη φύση και συμφιλιώνεται με τα στοιχεία της (Μπαδογιαννάκης, 1994), αποκτά ατομικές ευαισθησίες και καλλιεργεί την «αισθητική του πρόσληψη» (Ο κόσμος του παιδιού, 1985). Εύστοχα ο Ουσίνσκι σημειώνει ότι «η λογική της φύσης είναι η πιο κατανοητή για τα παιδιά λογική» (Ο κόσμος του παιδιού, 1985). Κατά συνέπεια, είναι δυνατό να συλλάβουν ιδέες και έννοιες που μέσα από το σχολείο θα ήταν δύσκολο να διδαχθούν. Απολαμβάνουν, λοιπόν, νέες μορφές μαθητείας και τελικά το σχολείο επεκτείνεται έμπρακτα στη ζωή (Φράγκος, 1983). Το παιδί μπορεί να αναπτύξει έξω από το σχολείο ικανότητες που απέκτησε μέσα σε αυτό (Μπαδογιαννάκης,

1994), όπως για παράδειγμα οι γλωσσικές, όχι όμως ανεξάρτητα από τη σχολική ατμόσφαιρα, αφού περιβάλλεται από τους συμμαθητές και τους δασκάλους του. Με λίγα λόγια, μέσω των σχολικών εκδρομών μπορεί να εμπλουτίσει και να εμπεδώσει τη γνώση.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η ψυχοπαιδαγωγική και εκπαιδευτική αξία της σχολικής εκδρομής είναι ενίοτε ισοδύναμη με την αξία της εκπαιδευτικής ώρας. Οι μαθητές μπορούν να μάθουν και έξω από το σχολείο, με την παράλληλη καθοδήγηση του δασκάλου, να καλλιεργήσουν νέες ψυχο-πνευματικές δυνατότητες και να καλύψουν εκπαιδευτικές ανάγκες.

Θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούμε σε ένα παράδειγμα σχολικής εκδρομής προκειμένου να φανεί καλύτερα η σημασία της για το μαθητή. Συγκεκριμένα, η μορφωτική εκδρομή, για την οποία θα γίνει λόγος, έχει πολλά να προσφέρει όποια μορφή κι αν πάρει. Μπορεί να είναι μια επίσκεψη σε μουσείο, ή σε μια βυζαντινή εκκλησία, η γνωριμία με μια αίθουσα Τέχνης, ή η παρακολούθηση μιας ομιλίας σχετικής με την ανακύκλωση.

Εύκολα διαπιστώνουμε ότι μέσω των εκπαιδευτικών εκδρομών το παιδί καλλιεργείται πνευματικά και ψυχικά, οξύνεται η κρίση του, ευαισθητοποιείται και προβληματίζεται. Παράλληλα, προωθείται η μάθηση σε διαφορετικά πεδία. Ο μαθητής εμπλουτίζει τις γνώσεις του στην ιστορία, στην παράδοση, στη θρησκεία, στα ήθη και στα έθιμα. Έτσι, ενισχύεται ο σεβασμός του απέναντι στον πολιτισμό, αλλά και η ηθική του διαπαιδαγώγηση. Συγχρόνως, η επαφή με την Τέχνη διαμορφώνει το παιδί σε πολλά επίπεδα. Εξασκεί και αναπτύσσει τα νοητικά, ψυχικά και ηθικά στοιχεία του, αυξάνει τη δημιουργικότητά του, τρέφει τη φαντασία του και του δίνει μια διαφορετική άποψη, ένα εναλλακτικό πρίσμα θέασης των πραγμάτων και του κόσμου.

Σε λίγες μόνο σειρές είδαμε, χωρίς να το εξαντλούμε, πόσα μπορεί να αποκομίσει ένα παιδί από την εκπαιδευτική εκδρομή. Κατά συνέπεια η σχολική εκδρομή γενικότερα δίνει στο μαθητή νέα σημεία επαφής με τον κόσμο γύρω του, αλλά και με τις δυνατότητες του εαυτού του.

7. Επίλογος

Στόχος του σχολείου, λοιπόν, εκτός από τη γνώση, είναι η προαγωγή της εσωτερικής αρμονίας του μαθητή και αναγνωρίζει τη σημασία της σχολικής εκδρομής, ότι αποτελεί δηλαδή ανάγκη και δικαίωμα, όποια μορφή και αν παίρνει, του θεάματος, της άσκησης, του παιχνιδιού, της ελεύθερης δραστηριότητας, ή της εκπαιδευτικής εξόρμησης του παιδιού. Παράλληλα, η σχολική εκδρομή μέσω της ελευθερίας που δίνει στα παιδιά, καλλιεργεί τη γλώσσα, εμπλουτίζει τη σκέψη τους κι ενεργοποιεί τις δραστηριότητές τους. Και παράλληλα τα απομακρύνει από την υποκινητικότητα, ή ακόμη και την ακινησία που χαρακτηρίζει γενικά τους μαθητές της σημερινής εποχής, η οποία περιγράφεται συχνά ως εποχή “ιλιγγιώδους ταχύτητας”.

Η πολύπλευρη αυτή προσφορά των σχολικών εκδρομών, που ένα μικρό μόνο μέρος τους εκθέσαμε συνοπτικά, καταδεικνύει την απέραντη ωφελιμότητά τους όχι μόνο στο γνωστικό, αλλά και στο κοινωνικό, πολιτισμικό-πολιτιστικό και ψυχικό γίγνεσθαι της σημερινής εποχής. Και αν μένει κάτι ακόμα, αυτό το κάτι πρέπει να είναι ένας διαρκής αγώνας για την περαιτέρω βελτίωσή τους,

Βιβλιογραφία

1. Η συμβολή του Διευθυντή Σχολικής Μονάδας στην καθιέρωση και λειτουργικότητα των θεσμών της σχολικής ζωής, Πρακτικά Συνεδρίου Πανεπιστημίου Πατρών.
2. Ψυχολογία της Μαθήσεως, Δωδώνη.
3. Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, Ελληνικά Γράμματα-Herdes, Αθήνα.
4. Ελεύθερος Χρόνος: Η Μεγάλη Πρόκληση, Αθήνα, Singular Publications.
5. Ο Μονταίν και το Δοκίμιο. Αθήνα, 1981
6. Ο Κόσμος του Παιδιού. Σχολική Ηλικία, Δεύτερη Έκδοση, Σύγχρονη Εποχή, 1985.

7. Πρόσωπα και πράγματα στην προσχολική ηλικία. Παλιά και νέα Παιδαγωγική-αντιθέσεις εισαγωγή στη μεθοδολογία της ψυχοπαιδαγωγικής, Gutenberg.
8. Η αγωγή του καταπιεζόμενου, Ράππα.
9. Οι ανάγκες και τα δικαιώματα των παιδιών. Σύγχρονη Παιδαγωγική Βιβλιοθήκη, Καστανιώτη.